

ДОСЛІДЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ ОСОБИСТІСНУ НАДІЙНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК: 159.9

Лантух Ігор Валерійович

Кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри клінічної неврології, психіатрії та наркології Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, м. Харків (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0891-2704>

Анотація. Стаття присвячена розгляду проблеми розвитку особистісної надійності підприємців. Застосування методик: «Особистісний опитувальник морально-правової надійності особистості» (Є. Ю. Стріжов); «Експертна оцінка особистості співробітника» (Б. Г. Бовін); «Тест на загальні здібності до підприємницької діяльності (GET TEST)», дозволили дослідити автору статті структурно-динамічні, ціннісно-сміслові характеристики особистості підприємців, загальні здібності їх до підприємницької діяльності, розвиненість компетентностей підприємливості у трьох сферах: «Ідеї та можливості», «Ресурси», «Трансформація в дії» відповідно до рамки *Entre Comp*. Це дало змогу визначити показники рівнів розвитку особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності, що в подальшому дасть можливість оптимізувати бізнесову діяльність підприємців.

Ключевые слова: особистісна надійність, підприємливість, суб'єкти підприємницької діяльності, особистість підприємця, індивідуально-психологічні чинники підприємця.

Постановка проблеми. Протягом багатьох років розвиток підприємливості громадян та організацій Європи є однією з ключових цілей політики ЄС та країн-членів. Зростає розуміння того, що підприємницьким умінням, знанням та установкам можна навчитися, що, своєю чергою, призведе до широкого розвитку підприємницького мислення та

підприємницької культури, які є корисними для окремих громадян зокрема та для суспільства в цілому [12].

Ринкова економіка вимагає від суб'єктів підприємницької діяльності особливого способу життєдіяльності, нового типу мислення, вільного від встановлених стереотипів. В умовах зростаючої ролі особистісних чинни-

© Лантух І. В.

ків підприємець соціально відповідальний за себе та економічну успішність країни. Соціальне підприємництво – запорука економічної стабільності та суспільної рівноваги. Економічна стабільність і добробут населення, інновації та використання передових технологій, практична відсутність корупції і високий рівень довіри населення до державних структур – це, перш за все, результати розвитку соціально-відповідального бізнесу, який не лише заробляє гроші, а й турбується про соціально-вразливі верстви суспільства. Як головний атрибут ринкової економіки, підприємництво стає невід’ємною ознакою психологічної готовності громадян до відповідної діяльності. Спрямованість громадян на оволодіння підприємництвом потребує особливої психологічної підтримки і нерідко корекції прийнятих рішень щодо особистісних детермінант професійної підготовки.

Особистісна надійність суб’єктів підприємницької діяльності є особливим феноменом, у якому на суб’єктному рівні виявляється інтегративна якість підготовленості професіонала до досягнення стабільності позитивних результатів професійної діяльності у сфері «людина – людина». За своєю природою особистісна надійність спеціалістів соціально-економічної сфери є набутою якістю, що зумовлена сукупністю певних особистісних характеристик й особливостями входження у професійну діяльність [13].

Аналіз останніх досліджень і публі-

кацій. У межах психологічних проблем функціонування та розвитку сучасного підприємництва зарубіжними та українськими вченими вирішуються, перш за все, наступні питання: формування мотиваційної сфери підприємницької діяльності (Л. М. Карамушка, Н. Ю. Худякова) [3]; дослідження особливостей розвитку підприємницької активності персоналу освітніх організацій (О. В. Креденцер) [5]; психологія професійної моральності підприємців (М. О. Кононець) [4]; особистісні детермінанти успішної професійної підготовки майбутніх підприємців (Н. М. Кульбіда) [7]; психологічні чинники розвитку здібностей до підприємництва (Т. Ю. Кулаковський) [6]; психологічні чинники професійного вигорання у підприємців (Г. В. Гнускіна) [2], психологія розвитку екологічно орієнтованої підприємницької діяльності (О. М. Паламарчук) [9]; психологічної підготовки підприємців до підвищення ефективності підприємницької діяльності (С. Д. Максименко, Л. М. Карамушка, О. В. Креденцер, О. А. Філь) [8]; концепція морально-правової надійності особистості (Є. Ю. Стріжов) [11].

Однак більшість розглянутих в дослідженнях моделей особистості підприємця базується на окремих властивостях особистості. Особистість підприємця як цілісність, із становленням морально-етичних аспектів його діяльності майже не досліджується. Відсутній єдиний методологічний підхід до проблеми, не актуалізована увага на особистісних рисах

та характеристиках, що забезпечують особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності, не розкрито особливості та шляхи розвитку особистісних компонентів, як провідних у розвитку спроможності фахівців до самодетермінації у сфері підприємництва та здійснення функцій економічного самоконтролю.

Мета статті: висвітлити та обґрунтувати результати емпіричного дослідження особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності.

Завдання дослідження: розробити комплекс психодіагностичних методів емпіричного дослідження надійності суб'єктів підприємницької діяльності; визначити показники рівнів розвитку особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження проводилось у 2015-2018 рр. В дослідженні взяли участь підприємці Донецької ($n = 238$) та Полтавської ($n = 210$) областей. Загалом дослідженням було охоплено 448 підприємців.

У дослідженні шляхом спостереження й аналізу результатів ми фіксували необхідні якості досліджуваних. Процедуру діагностики нами було витримано з урахуванням об'єктивно фіксованих параметрів обраних методик. Отримані за допомогою різних методів і методик результати інтерпретувалися нами з погляду змістовних, а також і динамічних характеристик досліджуваного феномену.

Для проведення порівняльного аналізу вибірку досліджуваних підприємців було розділено на три групи осіб (з оптимальним, достатнім та зниженим рівнем особистісної надійності) за такими критеріями: результати тестування за методикою «Особистісний опитувальник морально-правової надійності особистості» (Є. Ю. Стріжов) [11]; анкетною «Експертна оцінка особистості співробітника» (Б. Г. Бовін) [1]; методикою «Тесту на загальні здібності до підприємницької діяльності (*GET TEST*)» [10].

Так, для визначення рівня особистісної надійності суб'єктів підприємницької діяльності нами було проведено експертну оцінку досліджуваних. Експертами виступили 15 керівників спілок та асоціацій підприємців України, зі стажем роботи на керівній посаді не менше 5 років, у підпорядкуванні яких знаходиться не менше 30 співробітників.

Експертна оцінка характеристик виносилася за класичною двополюсною семибальною шкалою типу «виражена сильно» (3 бали) до «виражена слабо» (1 бал), з можливістю вибору невизначеної відповіді і з подальшим перетворенням результатів за семибальною шкалою, в якій значенню 7 балів відповідала максимальна вираженість характеристик. Суб'єктивні уподобання та індивідуальний характер оцінки експертів враховувалися шляхом визначення вагомих коефіцієнтів характеристик: на попередньому етапі дослідження кожному експерту пропонувалося вибрати з

© Лантух І. В.

вихідного набору 10 найбільш значущих (важливих) для нього характеристик (коефіцієнт ваги експертної оцінки $\omega = 3$) і виключити 5 найменш важливих характеристик (вага $\omega = 1$). Характеристиками індивідуального набору, які залишилися, присвоювалася вага $\omega = 2$. У результаті експертна оцінка по кожній характеристиці мала вигляд :

$$K = p \omega, (1)$$

де p - оцінка вираженості характеристики в балах від 1 до 7;

ω - значення коефіцієнта ваги цієї характеристики в цього експерта.

Підсумкова експертна оцінка досліджуваних проводилася шляхом інтеграції та усереднення отриманих «зважених» оцінок у відповідності з ключами методики за сімома факторами (шкалами): «Відношення до людей» (добродушний – недобрий; поступливий – непоступливий; миролюбний – ворожий; відхідливий – злопам’ятний; сором’язливий – розкутий; довірливий – підозрілий; невибагливий – вимогливий; злагідний – незлагідний; доброзичливий – схильний до сварок; вмє ладити з людьми – не вмє ладити); «Відношення до роботи» (ініціативний – безініціативний; самостійний – залежний; ґрунтовний – поверхневий; відповідальний – безвідповідальний; захоплений – байдужий; акуратний – неакуратний; працьовитий – ледачий; виконавчий – невиконавчий; дисциплінований – недисциплінований; безвідмовний – уникає роботи); «Лідерство» (балакучий – мо-

вчазний, комунікабельний – замкнутий, яскравий – непомітний; компанійський – індивідуаліст; любить командувати-схильний підкорятися; честолюбний – нечестолюбний; вимогливий – невимогливий; організований – неорганізований; розкутий – скутий; авторитетний – що не користується авторитетом); «Моральні якості» (совісний – цинічний, справедливий – несправедливий, безкорисливий – корисливий, великодушний – бездушний, надійний – ненадійний, відвертий – важкодоступний, щирий – нещирий, правдивий – брехливий, скромний – хвалькуватий, можна довіряти – не можна довіряти); «Сила характеру» (упевнений в собі – невпевнений; сміливий – боязкий; вольовий – безвольний; цілеспрямований – безцільний; наполегливий – ненаполегливий; ризикований – обережний; спокійний – тривожний; терплячий – нетерплячий; вмє володіти собою – не вмє володіти собою); «Інтелектуальність» (складний – простакуватий; ерудований – не є ерудованим; оригінальний – звичайний; допитливий - не виказує цікавість; кмітливий – безглуздий; дотепний – посередній; винахідливий – розгублений; тямущий – нетямущий; прямолінійний – суперечливий; вдумливий – легковажний).

Нами на основі проведеного емпіричного дослідження із анкети «Експертна оцінка особистості співробітника» Б. Г. Бовіна було замість шкали «Фізична активність» включена шкала «Підприємливість», до якої увійшли 15 конструктів, відділених на основі рамки підп-

© Лантух І. В.

риємницької компетентності (Entre Comp). Її було розроблено Об'єднаним дослідницьким центром (JRC) Європейської комісії від імені Генерального директорату з питань зайнятості, соціальних справ та суспільної інтеграції (DGEMPL). Рамка Entre Comp складається з трьох сфер компетентностей: «Ідеї та можливості», «Ресурси» та «Трансформація в дію». Кожна сфера включає п'ять компетентностей, які разом є складовими елементами підприємливості як компетентності. Entre Comp визначає підприємливість як наскрізну компетентність, яка застосовується у всіх сферах життя: від піклування про власний розвиток до активної участі у житті суспільства, входження (повторного входження) на ринок праці в якості працівника або самозайнятої особи, а також до заснування будь-якого підприємства (культурного, соціального чи комерційного характеру) [12].

У Таблиці 1 представлено загальний огляд концептуальної моделі Entre Comp і показано розподіл компетентностей підприємливості на її складові в межах рамки.

Індивідуальний «профіль» кожного випробовуваного був представлений ієрархією усереднених зважених експертних оцінок факторів (шкалами) професійної успішності й вербально вираженим висновком експерта про надійність особистості: «високий рівень надійності» (значення не менше ніж за 5 шкалами перевищують 50 % максимально можливого результату за шкалою); «середній рівень

надійності» (перевищення 50 % результату за 3 – 4 шкалами) і «низький рівень надійності» [1].

Разом з тим на попередньому етапі дослідження максимальні значення експертної оцінки важливості отримані, насамперед, для характеристик, що входять до факторів «Підприємливість», «Моральні якості». Тому надалі оцінка рівня надійності особистості підприємця проводилася на підставі оцінок за цими шкалами, оскільки представлені вище дані дозволяють визначити їх як шкали експрес-оцінки «особистісної надійності». Становить інтерес ієрархія показників важливості факторів (шкал) особистісної надійності за сукупною оцінкою експертів, яка виражена наступним чином: «Моральні якості» (значення рейтингу $R = 12,91$ з максимально можливих 15 балів); «Підприємливість» ($R = 12,65$); «Інтелектуальність» ($R = 10,17$), «Лідерство» ($R = 10,14$); «Відношення до роботи» ($R = 9,62$); «Сила характеру» ($R = 8,12$); «Відношення до людей» ($R = 7,15$).

При цьому для віднесення випробовуваних до «крайніх» груп високо- і низько надійних застосовувався класичний критерій $x_{cp} \pm \sigma$. У результаті чисельність групи «надійних» підприємців склала $n = 152$ осіб, а «ненадійних» – $n = 146$ осіб, при чисельності групи працівників із середнім рівнем надійності $n = 150$ особи. Це слугувало підставою для проведення в цих трьох групах додаткового

Таблиця 1.

Концептуальна модель Entre Comp підприємливості як наскрізної компетентності

Сфери підприємницьких компетентностей	Компетентності	Зміст та результати компетентностей у діяльності
«Трансформації в дії»	взяття на себе ініціативи	започатковуються процеси, які створюють цінність, приймаються виклики, виконуються дії та здійснюється праця над досягненням цілей незалежно, стійкість у досягненні намірів і запланованих завдань
	планування та управління	вміння ставити довго-, середньо- та короткострокові цілі, визначати пріоритети і плани дій з послідовним контролем їх виконання, адаптивність до непередбачених змін
	робота з неоднозначністю, невизначеністю та ризиками	прийняття рішення здійснюється, коли результат такого рішення непевний, коли доступна інформація неповна чи двозначна, або коли є ризик неочікуваних результатів; у межах створення цінності структуровано оцінюються та порівнюються ідеї та рішення з попереднього досвіду для зменшення ризиків; ситуації вирішуються мінливо, негайно і гнучко
	співпраця з іншими особами	здійснюється гуртування довкола себе людей, співпраця з іншими з метою розвитку ідей та їх втілення; вирішуються конфлікти і позитивно сприймається конкуренція
	навчання через досвід в процесі діяльності	використовується будь-яка ініціатива для створення цінності як можливість чогось навчитися, навчання відбувається разом з іншими, включаючи і колег, і наставників через вивчення успіху і поразки (як власної, так і інших)
«Ресурси»	самосвідомість і самоєфективність	аналізуються власні свої потреби, прагнення та бажання на короткий, середній та тривалий термін, визнається та оцінюється свої особисті та групові сильні і слабкі сторони, розвивається здатність впливати на хід подій, незважаючи на непевність, затримки та тимчасові поразки
	мотивація та наполегливість	стійкість наміру втілити ідеї в дії і задовольнити свою потребу в успіху, готовність до терпіння, намагання у досягненні особистої чи групової довготермінової цілі, гнучкість щодо тиску, несприятливих умов та тимчасових поразок
	мобілізація ресурсів	вміння: отримувати та керувати матеріальними, нематеріальними та цифровими ресурсами, необхідних для втілення ідей в дії; використовувати обмежені ресурси, розвиток компетентностей з інших сфер діяльності, зокрема, технічну, юридичну, податкову та цифрову
	фінансова та економічна грамотність	оцінювання вартості втілення ідей в діяльність зі створення певної цінності, планування, запровадження та регулярне оцінювання фінансових рішень, керування фінансами, розвиток фінансового та економічного «ноу-хау»
	мобілізація інших осіб	здобуття підтримки, необхідної для досягнення важливих результатів, навички ефективного спілкування, переконання, вміння вести переговори та проявляти лідерські здібності, надихати інших, викликайте у них ентузіазм і залучати до справи
«Ідеї та можливості»	креативність	варіативність ідей і можливостей створення цінності, знаходження рішення для наявних та нових викликів, дослідження і експериментування з інноваційними підходами, поєднання знання та ресурсів для досягнення результатів
	оцінювання ідей	оцінювання вартості окремої цінності у соціальному, культурному й економічному плані, визначення потенціалу бізнес-ідей для створення цінності, і ідентифікація оптимальних способів її використання
	етичне та обгрунтоване мислення	оцінювання наслідків ідей, які приносять цінність, і вплив підприємливої дії на цільову групу, ринок, суспільство і середовище, відповідальна діяльність згідно соціокультурних нормативів
	виявлення можливостей	визначення можливостей та їх використання для створення цінності в соціальному, культурному та економічному середовищі; визначення потреб і проблем, які потребують вирішення; використання інтегрального підходу у виявленні можливостей
	прогнозування	вміння прогнозувати: майбутнє; візуалізація майбутніх сценаріїв для кращого керування діями; наскільки обгрунтованими є довготермінові соціальні, культурні та економічні цілі, а також курс обраних дій

© Лантух І. В.

психологічного дослідження за допомогою стандартизованого методу дослідження особистості за методиками «Особистісний опитувальник морально-правової надійності осо-

Показники зв'язків виявлялися шляхом проведення кореляційного аналізу отриманих даних, характер розподілу яких дозволив застосувати коефіцієнт лінійної кореляції

Таблиця 2.

Кореляційний зв'язок між рівнями надійності підприємців за результатами експертного оцінювання та показниками методики «Особистісний опитувальник морально-правової надійності особистості» (Є. Ю. Стріжов)

Рівні надійності за результатами експертного оцінювання	Стадії надійності				
	Моральна	Правова	Конформна	Прагматична	Корислива
Високий	0,917**	0,896*	-	-	-
Середній	-	-	0,904**	0,873**	-
Низький	-	-	-	0,819*	0,804*

Примітка: * Відмінності між групами достовірні на рівні статистичної значущості $p \leq 0,01$;
** Відмінності між групами достовірні на рівні статистичної значущості $p \leq 0,05$;
 r - коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона.

бистості» (Є. Ю. Стріжов) та «Тест на загальні здібності до підприємницької діяльності (GET TEST)», що дозволило виявити загальні показники значущих зв'язків між показниками що досліджуються.

Пірсона. У результаті кореляційного аналізу було виявлено інтенсивність кореляційних зв'язків між рівнями надійності за результатами експертного оцінювання та індивідуально-психологічними властивостями підприєм-

Таблиця 3.

Кореляційний зв'язок між рівнями надійності підприємців за результатами експертного оцінювання та показниками методики «Тест на загальні здібності до підприємницької діяльності (GET TEST)»

Рівні надійності за результатами експертного оцінювання	Рівень розвитку підприємницьких особистісних характеристик				
	Потреба в досягненнях	Потреба в незалежності/автономії	Схильність до творчості	Уміння йти на розумний (зважений) ризик	Цілеспрямованість та рішучість
Високий	0,917**	0,901*	0,904*	0,845*	0,812*
Середній	0,807*	0,870*	-	0,811**	0,746*
Низький	-	0,603*	-	-	-

Примітка: * Відмінності між групами достовірні на рівні статистичної значущості $p \leq 0,01$;
** Відмінності між групами достовірні на рівні статистичної значущості $p \leq 0,05$;
 r - коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона.

© Лантух І. В.

ців (Табл. 2, Табл. 3).

За результатами кореляційного аналізу було проведено розподіл досліджуваних по групах за рівнем розвитку особистісної надійності.

В 1 групу – оптимальний рівень особистісної надійності – увійшли 147 осіб, у віці від 18 до 48 років. Стаж підприємницької діяльності становить від 2 до 12 років. Рівень морально-правової надійності високий: дотримуються традиційних моральних цінностей, прагнуть жити по правді і совісті; враховують і застосовують традиційні моральні норми в своїй поведінці; визнають свою особисту відповідальність перед іншими людьми за дотримання моральних норм; розуміють необхідність дотримуватися цих норм; стійкі до норм егоїстичної, прагматичної і кримінальної моралі. При оцінці результатів своєї діяльності категорії «праця» і «гроші» застосовуються в тісному зв'язку з категорією «справедливості». Наднормативна активність вважається цілком звичайним ставленням до праці. Схильні проявляти такі моральні якості як совісність, справедливість, безкорисливість, великодушність, відвертість, щирість, правдивість, скромність.

Сформовані підприємницькі компетентності у сферах: «трансформації в дії» (взяття на себе ініціативи, планування та управління, робота з неоднозначністю, невизначеністю та ризиками, співпраця з іншими особами, навчання через досвід); «ресурси»

(самосвідомість і самоефективність, мотивація та наполегливість, мобілізація ресурсів, фінансова та економічна грамотність, мобілізація інших осіб); «ідеї та можливості» (креативність, оцінювання ідей, етичне та обґрунтоване мислення, виявлення можливостей, прогнозування).

Розвинуті на високому рівні загальні здібності до підприємницької діяльності: «потреба в досягненнях (подальшому розвитку)», «потреба в незалежності / автономії», «схильність до творчості (творчі здібності / нахили)», «вміння йти на розумний (зважений) ризик», «цілеспрямованість та рішучість».

У 2 групу – достатній рівень особистісної надійності – увійшли 152 особи від 20 до 43 років. Стаж підприємницької діяльності становить від 2 до 10 років. Середній рівень морально-правової надійності. Сталою й осмисленою системою моральних цінностей назвати не можна. Дотримуються їх, головним чином, під впливом соціального оточення і контролю керівників. Можуть обмежувати свою поведінку, якщо вона може завдати шкоди іншим людям. Моральні поняття і норми в структурі менталітету не осмислені і не перевірені на практиці, вони існують у свідомості у формі соціальних стереотипів і емоційних переживань.

Відповідальність за аморальну поведінку визнається умовно, моральні норми при обґрунтуванні своїх вчинків застосовуються

© Лантух І. В.

обмежено. Терпиме пасивно-схвальне ставлення до обману, шахрайства. Моральна і правова оцінка шахрайства не дається. Морально-правова сутність шахрайства не усвідомлюється. Є затримки в моральній і правовій соціалізації. У свідомості проявляється конфлікт між традиційними моральними цінностями і універсальними цінностями індивідуалізму і прагматизму.

Сформовані підприємницькі компетентності у сферах: «трансформації в дії» (взяття на себе ініціативи, планування та управління, робота з неоднозначністю, невизначеністю та ризиками); «ресурси» (мотивація та наполегливість, мобілізація ресурсів, фінансова та економічна грамотність); «ідеї та можливості» (оцінювання ідей, виявлення можливостей, прогнозування).

Розвинуті на високому рівні загальні здібності до підприємницької діяльності: «потреба в досягненнях (подальшому розвитку)», «потреба в незалежності / автономії», «вміння йти на розумний (зважений) ризик», «цілеспрямованість та рішучість».

У 3 групі – знижений рівень особистісної надійності – увійшли 149 осіб у віці від 18 до 46 років. Стаж підприємницької діяльності становить від 1 до 11 років. Низький рівень моральної надійності, який можна віднести до прагматичної стадії розвитку, характерними ознаками якого є: головний зміст моральних цінностей становить індивідуалізм і прагматизм. Вищими цінностями є гроші, приватна

власність, особиста свобода і матеріальний успіх. Ця категорія працівників відрізняється готовністю до ризику, спритністю і гнучкістю саморегуляції, розвиненою мотивацією досягнення успіху. Сенси етичних понять «чесність», «справедливість», «гідність» носять абстрактний характер і з особистими інтересами не перетинаються. Помічено інверсію особистісних смислів моральних цінностей в сторону прагматизму і індивідуалізму, тому межі застосування моральних норм чесності і справедливості свідомо обмежуються, висувуються особисті вигідні умови їх дотримання. Характерними ознаками поведінки є несумлінність, зневага до своїх обов'язків, недисциплінованість, обман керівників в оцінці особистих показників і результатів своєї діяльності, порушення трудового законодавства і правил внутрішнього розпорядку.

Процеси моральної саморегуляції, прийняття рішень, самовідношення і самоконтролю знаходяться під сильним впливом цінностей індивідуалізму і прагматизму. Економічна активність детермінована мотивом особистої вигоди. Гроші розуміються як символ успіху і влади, як міра власності і добробуту. Засобами для досягнення багатства вважаються хитрість, розум, спритність, підприємливість. Багатство має тільки грошовий вираз і підкріплено цінностями прагматизму і індивідуалізму. Виражена відраза до чесною продуктивної праці. Відчуває свою перевагу над людьми, незалежно від їх здібностей і досяг-

© Лантух І. В.

нень, у яких менше грошей. Вони готові на все заради грошей, вони вважають, що гроші «не пахнуть» і неважливо, як вони зароблені.

Особистісні основи стилю взаємодії з іншими людьми становить прагматизм. Цей стиль ще включає елементи соціально-схвальної поведінки («пошук соціальної підтримки»). Взаємодія з партнерами і клієнтами підпорядкована меті забезпечення інтересів близьких їм людей.

Також серед представників третьої групи характерним є наявність корисливої стадії розвитку морально-правової надійності. Склався стійкий конгломерат моральних уявлень, невербалізованих смислів, стереотипів, в якому домінують цінності індивідуалізму, прагматизму і особистого успіху. Моральні цінності стійко прогресують в сторону егоїзму, користі і заперечення моральної відповідальності людини. Уявлення про чесність і справедливість вдвічі нижче, ніж у надійних співробітників.

Мають підвищений інтерес до себе і очікують позитивного ставлення до себе інших людей. Власні моральні цінності егоїзму і особисті вигоди висловлює в емоційно привабливій словесній формі, що маскує їх об'єктивне морально-правове значення.

Характеризують інших людей, в першу чергу, цінностями матеріального благополуччя – «процвітаючий», «багатий», «заможний». Розуміють шахрайство як звичайне і поширене явище. Традиційні моральні цінності і нор-

ми закону при оцінці шахрайства не застосовуються. Упевнені, що порушити закон і вважати себе правим можна не тільки в екстремальних умовах, а й за власними етичними принципами, вважаючи Закон несправедливим.

Чесність розуміється як відвертість із співучасниками. Вірність трактується як відданість найближчим людям. Маніпулятивний стиль міжособистісної взаємодії з іншими людьми з метою отримання особистої вигоди. Виявляється тенденція до використання егоїстичної і асоціальної стратегій подолання матеріальних труднощів.

Головною детермінантою поведінки є користолюбство. Категорія «гроші» застосовується у відриві від моральних категорій і навіть протиставляється провідній моральній категорії «справедливість».

Сильно переоцінюють свою працю і вважають її оплату заниженою. Просте виконання обов'язків розцінюється як трудовий подвиг.

Прагнуть легко отримати матеріальну вигоду при незначних витратах психічних, фізичних зусиль або матеріальних коштів. Зневажливе ставлення до фізичної праці. Впевнені у власній винятковості, при якій праця є долею інших людей. Поняття «праці» і «роботи» тотожні з поняттям бідності.

Сформовані підприємницькі компетенції у сферах: «ресурси» (мотивація та наполегливість, мобілізація ресурсів, фінансова

та економічна грамотність); «ідеї та можливості» (оцінювання ідей, виявлення можливостей).

Розвинуті на високому рівні тільки одна загальна здібність – «потреба в незалежності / автономії».

Висновки. Розроблений комплекс психодіагностичних методів емпіричного дослідження особистісної надійності підприємців дозволив виявити структуру індивідуально-психологічних особливостей суб'єктів підприємницької діяльності з різним рівнем особистісної надійності.

Проблема забезпечення надійності суб'єктів підприємницької діяльності повинна розв'язуватися, насамперед, через вивчення тих особистісних структур, що забезпечують стабільність і оптимальний рівень особистісно-функціонально-діяльнісних показників підприємців на різних рівнях соціокультурного простору.

Особистісна надійність суб'єктів підприємницької діяльності включає в собі: морально-правові та просоціальні, гуманістично-орієнтовані цінності, які відповідають етиці обраної ними професійної діяльності та передбачають усвідомлення соціальної значущості та особистісної відповідальності за результати підприємницької діяльності; сформовані підприємницькі компетентності у сферах: «трансформації в дії» (взяття на себе ініціативи, планування та управління, робота з неоднозначністю, невизначеністю та ризиками,

співпраця з іншими особами, навчання через досвід); «ресурси» (самосвідомість і самоефективність, мотивація та наполегливість, мобілізація ресурсів, фінансова та економічна грамотність, мобілізація інших осіб); «ідеї та можливості» (креативність, оцінювання ідей, етичне та обґрунтоване мислення, виявлення можливостей, прогнозування); розвинуті на високому рівні загальні здібності до підприємницької діяльності: «потреба в досягненні (подальшому розвитку)», «потреба в незалежності / автономії», «схильність до творчості (творчі здібності / нахили)», «вміння йти на розумний (зважений) ризик», «цілеспрямованість та рішучість».

Перелік використаних джерел:

1. Бовин Б. Г. Информативность экспертных оценок и самооценок в задачах профессиональной психодиагностики / Б.Г. Бовин, А.Н. Лебедев, Т.И. Литвинова, А.М. Раков // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2007. – Вып. 10 (73). – С. 81-88.
2. Гнускіна Г. В. Психологічні чинники професійного вигорання у підприємців [Текст]: автореферат... канд. психол. наук, спец.: 19.00.10 - організац. психологія; екон. психологія / Г.В. Гнускіна – К. : Ін-т психології ім. Г.С. Костюка, 2016. – 22 с.
3. Карамушка Л. М. Мотивація підприємницької діяльності: монографія / Л.М. Карамушка, Н.Ю. Худякова. – К. – Львів: Сполом, 2011. – 208 с.
4. Кононець М. О. Психологія професійної моральності підприємців: теорія та сучасна практика: [монографія] // М.О. Кононець. – К.: Омега-Л, 2013. – 166 с.
5. Креденцер О. В. Дослідження особливостей розвитку

© Лантух І. В.

підприємницької активності персоналу освітніх організацій / О.В. Креденцер // Актуальні проблеми психології : зб. наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / [ред. кол.: С.Д. Максименко (гол. ред.) та ін.]. – Т. I: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2015. – Вип. 42. – С. 114-122.

6. Кулаковський Т. Ю. Психологічні чинники розвитку здібностей до підприємництва: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.10 «Організаційна психологія, екон. психологія» / Т.Ю. Кулаковський; АПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. – К., 2010. – 20 с.

7. Кульбіда Н. М. Особистісні детермінанти успішної професійної підготовки майбутніх підприємців: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Н.М. Кульбіда; Нац пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2005. – 20 с.

8. Максименко С. Д. Комплекс активних методів та форм психологічної підготовки підприємців до підвищення ефективності підприємницької діяльності / С.Д. Максименко, Л.М. Карамушка, О.В. Креденцер, О.А. Філь // Актуальні проблеми психології. Том 1: Соціальна психологія. Організаційна психологія. Економічна психологія: Зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка, Л.М.Карамушки. – К.: Міленіум, 2005. – Ч. 14. – С. 3-9.

9. Паламарчук О. М. Психологія розвитку екологічно орієнтованої підприємницької діяльності: автореферат ... доктора психологічних наук 19.00.01 – загальна психологія, історія психології / О.М. Паламарчук. – К., 2015. – 43 с.

10. Пачковський Ю. Ф. Психологія підприємництва: навч. посіб. / Ю.Ф.Пачковський. К.: Каравела, 2006. – 408 с.

11. Стрижов Е. Ю. Нравственно-психологические детерминанты мошенничества: дис. ... д-ра психол. н.: 19.00.06 / Стрижов Евгений Юрьевич. – М.: Акад. упр.

МВД РФ, 2011. – 400 с.

12. Bacigalupo M., Kamylyis P., Punie Y., Van den Brande G. (2016). EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework: Publication Office of the European Union; EUR 27939 EN; doi:10.2791/593884

13. Maleev D. (2014). The use of moral-psychological approach to the problem of development of the professional reliability of personality. *Fundamental and Applied Researches in Practice of Leading Scientific Schools*, 1(1), 85-102. Retrieved from <https://farplss.org/index.php/journal/article/view/145>.

References (Transliteration):

1. Bovin B. G. (2007) Informativnost ekspertnyih otsenok i samootsenok v zadachah professionalnoy psihodiagnostiki / [Informativeness of expert assessments and self-assessments in the tasks of professional psychodiagnostics] *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta*. [in Russian]

2. Gnuskina G. V. (2016) Psihologichni chinniki profesynogo vigorannya u pidpriemstv [Psychological factors of professional burnout in entrepreneurs]: avtoreferat... kand. psihol. nauk, spets.: 19.00.10 - organzats. psihologiya; ekon. psihologiya/.In-t psihologiyi Im. G.S. Kostyuka, [in Ukrainian]

3. Karamushka L. M. (2011) Motivatsiya pidpriemnitsoyi diyalnosti: monografiya [Motivation of entrepreneurial activity: monograph] K. – Lviv: Spolom., [in Ukrainian]

4. Kononets M. O. (2013) Psihologiya profeslynoyi moralnosti pidpriemstv: teoriya ta suchasna praktika: [monografiya] [Psychology of Professional Morality of Entrepreneurs: Theory and Contemporary Practice: [monograph]] K.: Omega-L., [in Ukrainian]

5. Kredentser O. V. (2015) Doslidzhennya osoblivostey rozvitku pidpriemnitsoyi aktivnosti personalu osvithn organzatsiy [Investigation of peculiarities of entrepreneurial activity development of educational organizations] K. : Institut psihologiyi Imeni G.S. Kostyuka NAPN UkraYini, [in Ukrainian]

© Лантух І. В.

6. *Kulakovskiy T. Yu.* (2010) Psihologichni chinniki rozvitku zdibnostey do pldpriEmnitstva: avtoref. dis. na zdob. nauk. stupenya kand. psihol. nauk: spets. 19.00.10 [Psychological factors of development of abilities for entrepreneurship] APN UkraYini, In-t psihologiyi Im. G. S. Kostyuka. [in Ukrainian]
7. *Kulbida N. M.* (2005) Osobistisni determinanti uspishnoyi profeslynoyi pdgotovki maybutnih pldpriEmstv: avtoref. dis. ... kand. psihol. nauk: 19.00.07 [Personal determinants of successful professional training of future entrepreneurs: author's abstract.] Nats ped. un-t Im. M.P. Dragomanova. – Kyiv, [in Ukrainian]
8. *Maksimenko S. D.* (2005) Kompleks aktivnih metodiv ta form psihologichnoyi pdgotovki pldpriEmstv do pdvischennya efektyvnosti pldpriEmnitstvoyi diyalnosti [. Complex of active methods and forms of psychological training of entrepreneurs to increase the efficiency of entrepreneurial activity] Zb. nauk. pr. Institutu psihologiyi Im. G.S.Kostyuka APN UkraYini [in Ukrainian]
9. *Palamarchuk O. M.* (2015) Psihologiya rozvitku ekologichno oriEntovanoYi pldpriEmnitstvoyi diyalnosti: avtoreferat ... doktora psihologichnih nauk 19.00.01 [Psychology of the development of environmentally oriented business activity: dissertation]. K. [in Ukrainian]
10. *Pachkovskiy Yu. F.* (2006) Psihologiya pldpriEmnitstva: navch. posib. [Psychology of Entrepreneurship: Teach. manual] K. [in Ukrainian]
11. *Strizhov E. Ju.* (2011) Nrvstvenno-psihologicheskie determinanty moshennichestva: dis. ... d-ra psihol. n.: 19.00.06 [Moral and psychological determinants of fraud] Moscow.: Akad. upr. MVD RF. [in Russian]
12. *Bacigalupo M., Kampylis P., Punie Y., Van den Brande, G.* (2016). EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework: Publication Office of the European Union; EUR 27939 EN; doi:10.2791/593884
13. *Maleev D.* (2014). The use of moral-psychological approach to the problem of development of the professional reliability of personality. Fundamental and Applied Researches in Practice of Leading Scientific Schools, 1(1), 85-102. Retrieved from <https://farplss.org/index.php/>

[journal/article/view/145](https://doi.org/10.31108/1.2018.6.16).

Lantukh Igor

PhD in Economics, Associate professor, Associate Professor of the Department of Clinical Neurology, Psychiatry and Narcology of Kharkiv National University. V.N. Karazin, Kharkiv (Ukraine)

INVESTIGATION OF INDIVIDUAL PSYCHOLOGICAL FACTORS THAT DETERMINE PERSONAL RELIABILITY OF THE SUBJECTS OF ENTERPRISE ACTIVITY

ABSTRACT

The article is devoted to the problem of development of personal reliability of entrepreneurs. The application of methods: “Personal questionnaire of the moral and legal reliability of the individual” (E. Yu. Strizhov,) “Expert evaluation of the employee’s personality” (B. G. Bovin), “Test of general entrepreneurial abilities (GET TEST)” allowed to investigate structure-dynamic, value-semantic characteristics of the entrepreneur’s personalities, general entrepreneurial abilities, development of entrepreneurial competencies in three spheres: “Ideas and Opportunities”, “Resources”, “Transformation in Action” on Entre Comp framework. The Indicators of levels of development of personal reliability of subjects of enterprise activity are determined.

The developed complex of psychodiagnostic methods of empirical research of personal reliability of entrepreneurs made it possible to reveal the structure of individual psychological peculiarities of subjects of entrepreneurial activity with different levels of personal reliability.

The problem of ensuring the reliability of

© Лаутух І. В.

subjects of enterprise activity should be solved first of all through the study of personal structures that provide stability and an optimal level of personality-functional indicators of entrepreneurs at different levels of socio-cultural space.

Personal reliability of subjects of enterprise activity includes: moral-legal and prosocial, humanistic-oriented values that meet the ethics of their chosen professional activity and provide awareness of social significance and personal responsibility for the results of entrepreneurial activity; formed entrepreneurial competences in the areas of: “transformation in action” (taking initiatives, planning and management, dealing with ambiguity, uncertainty and risks, cooperation with others, learning through experience); “resources” (self-awareness and self-efficacy, motivation and perseverance, resource mobilization, financial and economic literacy, mobilization of other personalities); “ideas and opportunities” (creativity, evaluation of ideas, ethical and sound thinking, elucidation of opportunities, forecasting); general abilities for entrepreneurial activity are developed at a high level: “the need for achievements (further development)”, “the need for independence / autonomy”, “the propensity to creativity (creativity / inclinations)”, “the ability to take a reasonable (weighted) risk” , “purposefulness and determination”.

Key words: personal reliability, enterprise, subjects of enterprise activity, entrepreneur’s personality, individual and psychological factors of the entrepreneur.

Лантух Игорь Валерьевич

Кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры клинической неврологии, психиатрии и наркологии Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина, г. Харьков (Украина)

ИССЛЕДОВАНИЯ ИНДИВИДУАЛЬНЫХ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ, ЧТО ОПРЕДЕЛЯЮТ ЛИЧНОСТНУЮ НАДЁЖНОСТЬ СУБЪЕКТОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению проблемы развития личностной надёжности предпринимателей. Применение методик: «Личностный опросник морально-правовой надёжности личности» (Е.Ю. Стрижов) «Экспертная оценка личности сотрудника» (Б.Г. Бовин) «Тест на общие способности к предпринимательской деятельности (GET TEST)», позволили исследовать структурно-динамические, ценностно-смысловые характеристики личности предпринимателей, общие способности к предпринимательской деятельности, развитость компетенций предприимчивости в трех сферах: «Идеи и возможности», «Ресурсы», «Трансформация в действии» по рамки Entre Comp. Определены показатели уровней развития личностной надёжности субъектов предпринимательской деятельности.

Разработанный комплекс психодиагностических методов эмпирического исследования личностной надёжности предпринимателей позволил выявить структуру индивидуально-психологических особенностей субъектов предпринимательской деятельности с раз-

© Лантух І. В.

ним уровнем личностной надёжности.

Проблема обеспечения надёжности субъектов предпринимательской деятельности должны решаться, прежде всего, через изучение тех личностных структур, которые обеспечивают стабильность и оптимальный уровень личностно-функционально-деятельных показателей предпринимателей на разных уровнях социокультурного пространства.

Личностная надёжность субъектов предпринимательской деятельности включает в себя: морально-правовые и просоциальные, гуманистично-ориентированные ценности, которые отвечают этике избранной ими профессиональной деятельности и предусматривают осознание социальной значимости и личностной ответственности за результаты предпринимательской деятельности; сформированные предпринимательские компетентности в сферах: «трансформации в действии» (взятие на себя инициативы, планирование и управление, работа с неоднозначностью, неопределенностью и рисками, сотрудничество с другими, обучение через опыт); «ресурсы» (самосознание и самоэффективность, мотивация и настойчивость, мобилизация ресурсов, финансовая и экономическая грамотность, мобилизация других личностей); «идеи и возможности» (креативность, оценивание идей, этическое и обоснованное мышление, выяснение возможностей, прогнозирование); развиты на высоком уровне общие способности к предпринимательской деятельно-

сти: «потребность в достижениях (дальнейшее развитие)», «потребность в независимости / автономии», «склонность к творчеству (творческие способности / наклонности)», «умение идти на разумный (взвешенный) риск», «целенаправленность и решимость».

Ключевые слова: личностная надёжность, предприимчивость, субъекты предпринимательской деятельности, личность предпринимателя, индивидуально-психологические факторы предпринимателя.

Дата отримання статті: 09.06.2018

Дата рекомендації до друку: 14.06.2018

Дата оприлюднення: 02.07.2018

© Лантух І. В.